

Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA

COVID-19 põhjustatud majanduskriisi mõju
tööjõu- ja oskuste vajaduse muutusele:
kultuur ja loometegevus I: etenduskunstid,
muusika, raamatukogundus, museoloogia ja
käsitöö

Tallinn 2021

SA Kutsekoda

Siinne ülevaade on väljavõtte 12.01.2021 avaldatud uuringuaruandest „COVID-19 põhjustatud majanduskriisi mõju tööjõu- ja oskuste vajaduse muutusele“. Vt <https://oska.kutsekoda.ee/oska-valdkonnad/>.

Uuringu viis läbi SA Kutsekoda OSKA uuringumeeskond ajavahemikus juunist novembrini 2020, tehes koostööd Arenguseire Keskusega.

Ülevaate tulemusi täiendab 2020. aasta suvel OSKA meeskonna koostatud valdkonnaspetsiifiliste IKT-oskuste vajaduse ülevaade, mis hõlmas ka viirusekriisis üles kerkinud esmast oskuste täiendamise vajadust. Vt lähemalt https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2020/06/OSKA-%C3%BClevaade-valdkonnaspetsiifiliste-IKT-oskuste-vajadusest_16.06.2020.pdf.

Ülevaates kirjeldatakse COVID-19 kriisi olulisemaid vahetuid (1–2 aasta vaates) mõjusid valdkonnale, sh tööhõivele ning oskuste vajadusele ja koolitusvajadusele. Hinnangud valdkonna kriisist väljumisele ja edasisele arengule 5–10 aasta vaates on koondatud valdkonna jaoks olulisemate mõjutegurite kaupa tabelisse dokumendi lõpus. Mõjutegurite olulisuse hinnang viiepallisel skaalal (5 = olulisim) tugineb valdkondlike fookusarutelude, majandusnäitajate, arengutrendide varasemate käsitluste ning teiste seotud uuringute ja kirjalike allikate sisendile. Mõjutegurist lähtuv hinnang tööhõive kasvule või kahanemisele on esitatud kolmesuunalise noole põhimõttel: ↗ teguri mõjul hõive kasvab, → teguri mõju hõivet oluliselt ei muuda, ↘ teguri mõjul hõive kahaneb. Noole suund väljendab ainult konkreetse teguri mõju hõivele ega tähistata hõive üldprognooosi valdkonna või kutsealade lõikes. Üldine hinnang COVID-19 mõjust OSKA varasemale valdkondlikule tööjõu- ja oskuste prognoosile esitatakse eraldi alapeatükina.

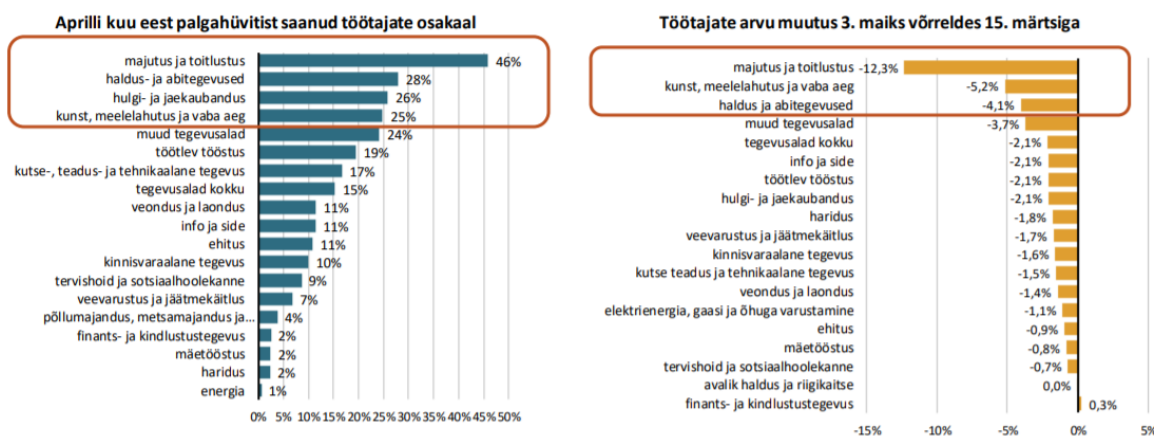
Ülevaade on valminud „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020“ prioriteetse suuna „Prioriteetne suund 1: ühiskonna vajadustele vastav haridus ja hea ettevalmistus osalemaks tööturul“ Euroopa Liidu vahendite kasutamise eesmärgi 5 „Õpe kutse- ja kõrgharidus on suuremas vastavuses tööturu vajadustega“ meetme „Õppe seostamine tööturu vajadustega“ tegevuse „Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteemi loomine“ ehk OSKuste Arendamise koordinatsioonisüsteemi loomine (edaspidi OSKA) eesmärkide elluviimiseks ja tulemuste saavutamiseks.

Ülevaate autoriõigus kuulub sihtasutusele Kutsekoda. Ülevaates sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Rosenblad, Y., Tilk, R., Mets, U., Pihl, K., Ungro, A., Uiboupin, M., Lepik, I., Leemet, A., Kaelep, T., Krusell, S., Viia, A., Leoma, R. (2021). COVID-19 põhjustatud majanduskriisi mõju tööjõu- ja oskuste vajaduse muutusele. Uuringuaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda, tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA.

TAUSTANÄITAJAD

Accommodation and food services	Very high risk
Wholesale and retail trade, sales, shop work	Very high risk
Social and personal services	Very high risk
Education or health services	Some, high, risk
Agriculture, horticulture, forestry or fishing	Some, high, risk
Cultural industries (arts, entertainment)	Some, high, risk
Transportation or storage	Some, high, risk
Financial, insurance or real estate services	Some, low, risk
Supply, management or treatment of water	Some, low, risk
Public administration and support services	Some, low, risk
Construction	Some, low, risk
Manufacturing	Some, low, risk
Supply of gas or electricity, mining	Very low risk
Professional and scientific services	Very low risk
Information and communication technology	Very low risk

Joonis 31. Tegevusalad COVID-19 viirusele eksponeerituse riskiskoori järgi, EL ja Suurbritannia. Allikas: Cedefop (Cedefopi infograafika)

Joonis 32. Aprilli eest palgahüvitist saanud töötajate osakaal ning töötajate arvu muutus 3. maiks võrreldes 15. märtsiga tegevusala järgi, 2020. Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet, Maksu- ja Tolliamet, Eesti Panga arvutused (Eesti Panga infograafika)

COVID-19 KRIISI LÜHIAJALINE MÕJU

ETENDUSKUNSTID

- Etendusasutused suleti eriolukorra ajal ning alates 1. juunist lubati korraldada etendusi teatud piirangutega¹. Kriisi mõjutas tugevalt neid teatreid, kus välituristide osakaal oli suur. Teatrijuhtide sõnul oli paljudel töötajatel psüühiliselt keeruline kolm kuud ilma tööta olla. Muutunud on publiku ostuharjumus: inimesed ei osta enam pileteid pikalt ette, ostetakse kas samal nädalal või ka etenduse päeval. Paljudes lasteasutustes on teatrite ühiskülastused ära jäetud (mõjutab otseselt lastele ja noortele suunatud etendusasutusi), ka vanema põlvkonna külastused on märkimisväärselt vähenenud (varem oli suur sihtrühm pensioniealised). Katsetatud on digiteatriga, aga see ei asenda vahetat elamust.

¹ Kui korraldaja tagab 2 + 2 nõude täitmise ning siseruumides maksimaalselt 50% täituvuse, kuid mitte rohkem kui 50 inimest. Hiljem nõudeid järk-järgult leevendati.

Hõive

- Etendusasutuste valdkonnas on kõige keerulisem olukord vabakutselistel näitlejatel, sest teatrid kasutavad muutunud olukorras eeskätt koosseisulisi näitlejaid. Töötukassa toetusmeetmed on aidanud, et inimesi tööl hoida ja teatrid ei ole koosseisu vähendanud (koondamine on teatrijuhtide sõnul viimane samm, mida teha). Teatrid koostavad riskistsenaariume (sh eri finantsplaanid); kui vaktsiini ei tule, jääb olukord vinduma.

Oskused/koolitusvajadus

- Ka etendusasutuste töötajad vajavad **turundusteadmisi**: kuidas turundada nii, et arvestades piiranguid, oleks publik saalis. Samas tuleb paralleelselt mõelda digiteatri arendamisele ning salvestamise teemadele: lavastused on vaja salvestada kvaliteetsemalt kui seni, et oleks võimalus veebis näidata.

MUUSIKA

- Kriis on tugevalt mõjutanud valdkonnas tegutsejaid. Enamik muusikavaldkonnas tegutsejatest on seotud kontserdieluga, aasta lõpuks prognoositakse piletimüügi langust kogu aasta võrdluses kokku u 70–80% (sh piletimüügi langus oli märtsikuus veidi üle 50% ning aprillis ligikaudu 98%). Ka kontserdipaikade tulu on märkimisväärselt kukkunud. Üritusi planeerida on väga keerukas, tuleb arvestada 3–4 võimaliku stsenaariumiga. Eriolukorra ajal tehti kodu-, raadio- ja videokontserte.
- Piirangute jätkudes on oht muusikute professionaalsuse langusele.

Hõive

- Muusika valdkonnas kriis süveneb – eriti professionaalse muusika puhul. Kontserttegevust ei toimu, koorid koos ei käi või käivad väga väikeses rühmas (koorijuhtide töö on häiritud). Valdconda mõjutab märkimisväärselt viiruse olukord teistes riikides (välisesinemisi ei toimu, välisartistide Eestisse ei tule). Sektoris on suur kartus organisatsioonide püsijäämise suhtes.

Oskused/koolitusvajadus

- Kui interpreet ei saa esineda, kaotab ta oma erialase professionaalsuse, ainult proovidest ei piisa. Kriisi jätkudes suureneb **vajadus karjäärinõustamise (ka psühholoogilise nõustamise) ja ümberõppe järele**. Osa loovisikuid (nt instrumentalistid) võiks töötada ka muusikakoolides muusikapedagoogidena, selleks vajavad nad **muusikapedagoogikaalast täienduskoolitust**.
- Music Estonia oli piiratud osalejate arvule suunatud digioskuste arendamise programm², paljud valdkonnas tegutsejad vajavad jätkusuutlikkuse tagamiseks **teadmisi ekspordi- ja digiturundusest**.
- Muusika ja etenduskunstide valdkonna administreerival personalil kasvab **vajadus terviseohutusteadmiste järele** (nt kuidas paigutada publik nii, et see oleks ohutu ja üritused saaksid toimuda) ning publikuteenindajatel on vaja arendada **enesekehtestamise oskusi** (et publik nende suuniseid järgiks).

RAAMATUKOGUNDUS

- Raamatukogud esialgu suleti, aga peagi leiti võimalused raamatute laenutamiseks (raamatukapp, kotis laenus, raamatute saatmine jmt). Inimesed, kes said teha kaugtööd, tegid seda. Tööülesanded roteerusid. Laenutajate ja registreeritud kasutajate arv kasvas. Kasvas ka e-

² Music Estonia. Digioskuste arendamise programm. <https://musicestonia.eu/tegevused/programmid-ja-projektid/digioskuste-arendamise-programm>

raamatute laenutuste arv ning vastavalt ka kulud nendele. Huvihariduse tegevus liikus veebi. Tekkis uus kogude liik – eri keskkondades salvestatud videoloengud. Kuna sügisene olukord oli teadmata, siis täiendati juba suvel IT-riistvara – osteti sülearvuteid, ekraane, mikrofone jne ehk valmistuti kriisi teiseks laineiks.

Hõive

- Raamatukogudes hõive vähenenud pole ja tõenäoliselt suuri muutusi lähiajal ees ei seisa.

Oskused/koolitusvajadus

- Digilahendused haridustegevuses on ka raamatukogudes käima läinud. Kriisi alguses ei olnud programme, mida kasutada, ning tuli hakata neid välja arendama. See osutus üheks suuremaks katsumuseks. Kasvas valmisolek uurida uusi keskkondi või seadistada arvutis vajalik programm või keskkond. **Digipädevuste** arendamine on endiselt päevakorras. MS Teams ja Zoom ei vaja koolitust, eeskätt vajavad arendamist oskused, kuidas muuta teenused klientidele kättesaadavaks. Seega kasvas kommunikatsiooni tähtsus, sh **kuidas kasutajatele nende võimalustest teada anda**. Arusaam digioskuste tähtsusest tervikuna muutus – kui digioskused on ebapiisavad, siis tööd raamatukogus pakkuda ei ole. Kriisiajal vabade töökohtade täitmiseks korraldatud konkursid näitasid, et paljude teistest sektoritest tulnute digipädevus ei vasta vajadustele.
- Vajadus on meeskonnakoolituste järele teemal, kuidas muutunud olukorras **protssesse juhtida**; osas asutustes on vastavaid koolitusi juba tehtud.
- Esile kerkisid mitmesugused autoriõiguse teemad. Näiteks kas ja milline peab olema autoriga sõlmitud kokkulepe, et raamatuid avalikus ruumis ette lugeda; kuidas videoloenguid kättesaadavaks teha (inimesed on salvestustel näha jne). **Vajalikud on koolitused autoriõiguste teemadel.**

MUSEOLOOGIA

- Muuseumides, kes teenindasid peamiselt välituriste, vähenes külastatavus märkimisväärselt. Teisalt kasvas siseturism, mistõttu väiksemaid muuseume ei ole COVID-19 kriis nii valusalt mõjutanud. Märkimisväärselt on vähenenud hariduslike külastusprogrammide maht (koolirühmade külastatavus on väga väike) ning samuti rendiüritused, millega muuseumid teenisid omatulu. Paljud muuseumid on vähendanud lahtiolekuaega (nüüd E–T suletud). Eriolukorra ajal, mil muuseumid olid suletud, oli keerukas tööd jätkata nendel uurijatel ja üliõpilastel, kelle uurimus põhineb esemelisel materjalil.

Hõive

- Muuseumides ei ole tööhõives veel suuri muutusi toimunud. Paljud muuseumid ei ole oma töötajaid koondanud, kasutati Töötukassa toetusmeetmeid. Kriisi jätkudes võivad külastusjuhtide, giidide ja õhtuste haridusprogrammide tegijate töökohad olla ohus. Seni rakendati neid inimesi näiteks mitmesugustel kaugtöö tegevustel (sisestustööd, vene filoloogidest külastusjuhid tõlkisid kodus materjale vms). Lähitulevikus tekivad muuseumides uued töökohad digiturunduse valdkonnas.

Oskused/koolitusvajadus

- Muuseumidel kasvas vajadus olla veebis nähtaval: kevadel tehti veebiekskursioone, haridusprogramme veebis. Peamiselt osutati neid teenuseid osalejatele tasuta. Samas kui edaspidi hakata vastavat sisu tasuliseks muutma, peab ka nende kvaliteet tõusma (ei saa n-ö põlve otsas teha), vajalikud on vastavad teadmised ja oskused. Seega oleks vaja koolitada muuseumipedagooge, et professionaalselt **veebisisu luua ja seda vahendada**. Viiruse leviku

jätkudes on küsimuseks, kuidas edaspidi kasutada näitustehnoloogiat – nt puuetundlikud ekraanid, digipliatsid jne. Osa muuseumide on käed-külge-ekspositsioonid praeguseks üldse sulgenud. Seega kohapealses sisutöös on vaja teistsugust lähenemist. Ka välituristidelt ümberorienteerumine saab olema keeruline.

KÄSITÖÖ

- Käsitöövaldkonna olukord on väga keeruline, müüginäitajad on märkimisväärselt vähenenud, eriti väliturismile orienteeritud käsitöölistel. Piirkondlikult on enim kannatada saanud Tallinn ja Põhja-Eesti. Ka kohalikele klientidele suunatud käsitöö müük on vähene. Valdkonda on aidanud Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse toetuspaketid ja Töötukassa kolmekuuline palgatoetus, mis on nüüdseks lõppenud. Kultuurkapitali toetus on samuti oluliselt vähenenud.

Hõive

- Käsitöölised on enamasti iseenda tööandjad ning suurem mõju hõives seisab alles ees. Kriisi lühiajalist mõju aitasid üle elada riiklikud toetused. Kui majanduse olukord halveneb, siis see mõjutab ka kohalikule kliendile suunatud käsitöö müüki (nt rahvariideid ei tellita enam jne) ning erialase tööga sissetuleku teenimise võimalused raskenevad veelgi. Loodetakse Kultuuriministeriumi toetusele, et säiliksid pärandkultuuri edasiviijad.

Oskused/koolitusvajadus

- Käsitöö müük on liikunud veebi, palju on juurde tulnud e-poode. Ka käsitöökursuseid tehakse veebis. Seejuures valmistab raskusi nii tehnoloogia kasutamine kui ka keeruliste võtete õpetamine. Materjali tunnetus kaob e-õppega ära. Käsitöölised tunnetavad vajakajäämisi digioskuste vallas: **digikoosolekute, -koolituste korraldamise ja läbiviimise oskus, e-turundus ja e-müügi oskus** (sh eseme väärtustamine nii visuaalselt kui ka tekstikirjutamise oskus).

VALDKONNA VÄLJUMINE KRIISIST JA EDASINE ARENG 10 AASTA VAATES

Vt tabelit valdkonna peatüki lõpus.

COVID-19 MÕJU OSKA SENISELE PROGNOOSILE

- 2019. aasta OSKA kultuuri ja loometegevuse uuring **raamatukogunduse ja museoloogia** valdkonnas suuri muutusi tööhõives ette ei näinud, põhikutsealadest kasvab vajadus muuseumipedagoogide järele. Nõudlus muuseumipedagoogide järele jääb ka muutunud olukorras, täieneb aga vajalike (digi)oskuste palett.
- **Käsitöö** valdkonnas prognoositi, et hõive püsib muutumatuna. Praegustes majandusoludes on see valdkond, mis lähiaastatel saab suure majandusliku tagasilöögi ning tõenäoliselt on käsitöö valdkonna taastumine kriisist vaevarikas (sh sõltub turismisektori taastumisest), paljud senised toimimisahelad saavad kriisist kannatada.
- Varasem uuring paljude **etendusasutuste** põhikutsealade puhul suuri muutusi tööhõives ette ei näinud, väikest kahanemist nähti suurima põhikutseala – näitlejate – puhul ning valdkonnas tunnetati teravat puudust tehniliste töötajate järele. COVID-19 tingitud majanduskriis tõenäoliselt kiirendab näitlejate hõive langust, seda tõenäoliselt eeskätt vabakutseliste näitlejate arvel (kes vajaksid ümberõpet). Samas pakub kriis leevendust tehniliste töötajate põuale, kuivõrd paljud üritusturunduse ja tehnikarendi ettevõtted on sunnitud oma tegevust kokku tõmbama ja sealt vabaneb vajalike oskustega töötajaid.
- **Muusika** valdkonnas hinnati 2019. aasta uuringus väikest kasvuvajadust (sh esitajad, muusikaettevõtjad, muusikapedagoogid huvihariduses). Muusika valdkond saab kriisist

tõenäoliselt keskmisest tugevamini mõjutatud ning hõive tervikuna valdkonnas väheneb. Muusikapedagoogide nappust võiks leevendada interpretide samaaegne töötamine muusikapedagoogidena, mis aitaks hoida nii esitajate vaimset tervist kui ka säilitada erialast professionaalsust.

KOKKUVÕTE

- Kriisi esimese laine ajal raamatukogude ja muuseumide hõives suuri muutusi ei toimunud, huvitegevus ja haridusprogrammid liikusid paindlikult veebi. Tõenäoliselt muuseumide külastusjuhid ja giidid (eriti hooajalised) võivad lühiperioodil arvestada väiksemate töövõimalustega. Väga tugevalt sai kriisi esimesest lainest mõjutatud käsitöö valdkond, tihedalt turismisektoriga põimunud valdkond sõltub suurel määral reisimisvõimaluste edasistest arengusuundadest. Paljud käsitöölised peavad lähitulevikus mõtlema muudele sissetulekuallikatele. Keerukas on ka muusika valdkonna esindajatel, kelle sissetuleku teenimise ja professionaalsuse säilitamise võimalused on piirangute tõttu limiteeritud. Sama võib märkida vabakutseliste näitlejate kohta. Lähiaastatel on tõenäoliselt osa muusika valdkonna esindajaid ning vabakutselisi näitlejaid sunnitud leidma teistlaadi rakendust. Paljud etendusasutused esimeses kriisilaines töötajaid ei koondanud ning teatrid püüavad senist koosseisu säilitada nii kaua kui võimalik.
- Pikas plaanis on loomevaldkondade arengu seisukohalt kõige tähtsamad mõjutegurid inimeste liikumise piiramine (riigisisene ja riikidevaheline) ja distantsihoidmine ning samuti digitaliseerimine ja tehnoloogiliste lahenduste kasutamine. Ka majandusolude jahenemine ning suur varanduslik ebavõrdsus ühiskonnas mõjutavad otseselt loomevaldkonnas tegutsejate sissetuleku teenimise võimalusi.
- Peamised oskuste arendamise valdkonnad lähitulevikus on digisisu loomine ning selle kommunikeerimine ning e-turundus ja -müük. Sellega seotult tekivad autoriõiguse küsimused. Muusikutele³ ja käsitöölisele jt loovisikutele võib sissetuleku teenimise võimalusi avardada pedagoogika ja distantsõppe korraldamise ja läbiviimise täiendusõpe, mis võimaldaks pakkuda teenuseid senisest palju laiemale ringile, sh täiskasvanutele.

SÕNUMID RIIGILE JA TEISTELE PARTNERITELE

- Muusika ja etenduskunstid: riik võiks toetada kultuuri (nt kontserdid, etendused) kvaliteetset salvestamist (analoog: ka jalgpall toimub ilma publikuta). Eesti Rahvusringhäälingul võiks olla oluline roll, et kultuuriasutuste tegemisi kajastada. See aitaks säilitada professionaalsust ja hoida motivatsiooni. ERR-ile tuleks nendeks tegevusteks eraldada lisaressursse.
- Piirangud ürituste toimumisele peaksid olema ürituse- ja kohaspetsiifilised, nt nõuded hajutatusele (ballett erineb ooperist jne); oluline on terviseekspertide ja valdkondade koostöö selle vallas.
- Paljudel muuseumidel on vaja muuta strateegiat, panna rohkem rõhku sisuloomisele, sest külastatavus on lähiaastatel küsimärgi all. Vaja on toetada muuseumide ümberformeerumist.
- Muusika⁴ ja käsitöö valdkonnad märkisid käibemaksu langetamise vajadust. Käsitöötoodete müüki aitaks parandada veebipõhine müügiplatvorm, nt Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus võiks pakkuda selle loomiseks vajalikku tuge. Samuti on vaja toetust, et tagada pärandkultuuri säilimine.
- Pakkuda loovisikutele pedagoogiliseks tööks sobivat väljaõpet.

³ Sarnane ettepanek tehti hariduse ja teaduse valdkonnas.

⁴ Et tõsta ühtlasi meie konkurentsivõimet lähiriikidega võrdluses, eeskätt Läti ja Soomega.

VALDKONNA VÄLJUMINE KRIISIST JA EDASINE ARENG 10 AASTA VAATES

Mõjutegurid (olulisus 1–5 palli, 5 = olulisim)	Mõju kriisist väljumisele ja edasisele arengule	Mõju tööhõivele	Mõju oskustele ja koolitusvajadusele
<p>Inimeste liikumise piiramine (sh riigisisene ja riikidevaheline), distantsihoidmine vähemalt kahe aasta jooksul, kaugtöö osakaalu püsiv kasv (5)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Raamatukogud ja muuseumid: inimeste liikumispääringud mõjutavad tugevalt edasist tegevust, sest teenused on suunatud ruumile, sinna on palju investeeritud ja arendatud. Muuseumidel on vaja muuta strateegiat, suurem rõhk sisuloomele. - Käsitöö: valdkond on põimunud turismisektoriga ja liikumispääringud avaldavad otsest mõju. Distsantsi hoidmine mõjutab märkimisväärselt müüki. Näiteks rahvarõivaid ei tellita, sest kooride ja rahvatantsurühmade tegevus on takistatud. Kui üldhariduskoolides on õpe e-põhine, jäävad ära käelised tunnid – noored jäävad sellest oskusest ilma ega lähe ka hiljem edasi õppima käsitööd (ehk otsene mõju käelistele oskustele). - Muusika: rahvusvahelised liikumispääringud pidurdaksid muusika valdkonna arengut tervikuna. Suurkontserte ei toimu, festivalid tõmbavad kokku (või muutuvad väiksemaks); samuti kaob seotud kaudne tarbimine (majutus, toitlustus, transport); suurematesse raskustesse satuvad suuremad kontserdipaigad, mis sõltuvad rahvusvaheliste artistide liikumisest. Pikemate pääringute puhul ei tule inimesed ka enam muusika valdkonda õppima. - Etenduskunstid: liikumispääringud pärsivad otseselt tegevust, liikumispääringutel on veelgi suurem mõju neile teatritele, kes sõltuvad välisturistidest või kellel on rohkem välisprojekte (eeskätt tantsuteater). 	<ul style="list-style-type: none"> - Raamatukoguhoidjad → - Muuseumid: giidid, külastusjuhid jt otseselt ruumiga seotud töökohad ↘ - Käsitöölised ↘ - Muusikud ↘ Keerukam on jazz-, pop- ja klassikalisel muusikal – Eesti turg on väike. - Etenduskunstid ↘ Eeskätt tantsijad ja vabakutselised näitlejad) 	<ul style="list-style-type: none"> - Liikumispääringud eeldavad, et digipädevused vajavad jätkuvalt parandamist ja seda igal tasemel. - Juhtimis- ja meeskonnatööoskused vajavad uues olukorras arendamist: kuidas hallata eri platvormidel töötavaid inimesi. - <i>Online</i>-kursuste ja koolituste tegemine eeldab vastavaid oskusi. <p style="color: blue;">Paljud loomeinimesed vajavad ümberõpet.</p>

<p>Digitaliseerimise ja tehnoloogiliste lahenduste kasutamise jõuline toetamine (5)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Raamatukogud ja muuseumid: e-keskkondade tähtsus ilmselgelt kasvab. - Uute tehnoloogiate kasutamine peab olema järjepidev (mitte ühekordne tegevus). Eri tehnoloogiliste võimaluste kasutamine laiendaks sihtrühmade ringi (nt vanadekodud, erivajadustega inimesed jne). Raamatukogudes iseteeninduse arendamine, mis võimaldaks inimestel ilma raamatukoguhoidja poole pöördumata teha lihtsamaid toiminguid. Iseteeninduslikud raamatukogud nõuavad suuri investeeringuid. Raamatukogudes aitaks tööd lihtsustada ka veebivestluse kratt (st tehnoloogia asendaks rutiinsemat tööd). Raamatukogudes kasvaks nõustamis- ja koolitamisteenuse osutamine. - Käsitöö: käsitöötoodete müüki (sh ekspordi) aitaks kasvatada e-müügiplatvorm, kus esemeid ühiselt turundada ja müüa. - Muusika ja etenduskunstid: veebi teel proove teha on keeruline; virtuaalne esitus ei asenda päris asja, vahetu elamus jääb ära; näitlejale ja muusikule on kontakt publikuga väga vajalik. 	<p>↗</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kasvab vajadus tehnoloogiste oskuste ja teadmistega inimeste järele (digiarenduste spetsialistid jt). 	<ul style="list-style-type: none"> - Digilahenduste ulatuslikum kasutamine eeldab nn targa tellija kompetentsi olemasolu. - Teadmised ja oskused digiturunduse ja -kommunikatsiooni kohta: nt kuidas teha postitusi, kuidas pidada blogi, visuaalne ja tekstiline esitus. - <i>Online</i>-kursuste ja -koolituste tegemine eeldab vastavaid oskusi. - Veebisisu loomisel kerkivad üles autoriõiguse küsimused.
<p>Varandusliku ebavõrdsuse kasv ühiskonnas (4)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Klassikaline raamatukoguteenus on tasuta. Digitaalsete raamatukoguteenuste tarbimisel võib vaesemale elanikkonnale takistuseks saada tehnoloogiliste vahendite puudumine. - Muuseumid tunnetavad juba praegu, et osa publikut on hinnatundlikum, nt kui on 1 euro päev, siis on muuseumides külastajaid tavapärasest märksa rohkem. - Hoolimata omatulu teenimisest on muuseumid-raamatukogud riigi- või KOV-i rahastusel ning teenuste pakkumine on seotud maksutulu laekumisega. - Majandusolukorra halvenemine ja ebavõrdsuse kasv ühiskonnas kandub üle loometeenuste tarbimisele. 	<ul style="list-style-type: none"> - Raamatukogud → - Muuseumid ↘ - Käsitöö ↘ - Muusika ↘ - Etenduskunstid ↘ 	<p>Paljud loomeinimesed vajavad ümberõpet.</p>
<p>Suurem tähelepanu tervisele ja hügieenile (2)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Käed-külge-keskkonnad muuseumides on suletud. - Vaimne tervis on järjest tähtsam teema: ületöötamine, veebis töötamine väsitab. Mida rohkem on inimesed sunnitud kaugtööd tegema, seda suurem tähendus on raamatukogudel ja muuseumidel – need organisatsioonid annavad inimesele võimaluse oma elu vaimselt mõtestada ehk vaimse tervise eest hoolitseda. 	<p>→</p> <ul style="list-style-type: none"> - Suuremates organisatsioonides võib tekkida vajadus tervishoiuteemadega tegeleva töötaja järele, kuid pigem saab see olema kellegi töö osa. 	<ul style="list-style-type: none"> - Teadmised tervisekaitsest ja hügieeni tagamisest. - Vaimse tervise hoidmise teemad. - Publikuteenindajatel enesekehtestamise oskused.